

ЉИЉАНА СУВОТИЋ

ОДНОС ВУКА И ХАЦИЋА

(Вук у Хаџићевом Летопису*)

1. Најславнија полемика у нашој књижевнојезичкој и културној историји 19. века вођена је између Вука и Јована Хаџића, оснивача Матице српске, њеног председника, правника, поете, преводиоца и »језикословца«, ауторитативне личности међу својим савременицима. За потоње генерације славу је понео Вук док је Хаџић, као поражена линија, остао познат и, неправедно, оквалификован као дилетант, у језику, и лош писац. »Често је истицано да је Хаџић у питањима језика био дилетант, међутим, он то није био у већој мери од других Вукових опонената којима су каснији проучаваоци историје књижевног језика посветили знатно више пажње.«¹

Створену полемику започели су после Вуковог Одговора на Хаџићеве Ситнице језикословне, и она ће трајати у наредних готово десет година. (Ситнице језикословне објављене су 1837. године. Вук свој Одговор на Ситнице језикословне штампа 1839. Хаџић, исте године, изазван и увређен, Утуком или одговором на Одговор на Ситнице језикословне реагује општро и, »ратна секира« је ископана. После неколико година, 1843, следи Вуков Одговор на Утук г. М. Светића. У међувремену, Хаџић, у Српском улаку, 1843. год., 1—2, 5—10, 12, 14, објављује текстове Изгледи Србије. на шта Вук пише Одговор на лаж и опадања у Српском улаку, 1844. Жестока и непоштедна полемика наставља се Хаџићевим Утуком II или одговором на Вуков одговор на лаж и опадања у Српском улаку, 1844. године. Вук не реагује директно. Међутим, Хаџић не одустаје. Мотивисан Вуковим текстом Вука Стеф. Карацића и Саве Текелије писма високопреосвештеноме Господину Платону Атанацковићу, православноме владци Будимском о српскоме правопису, са особитијем додацима о српском језику, из 1845. године, пише: »Будући да је овде реч о српском језику и његову правопису то не могу пропустити, да понеке разлоге на то не назначим...«, У III З, објављујући свој последњи (Утук III језикословни о језику и правопису српском, 1846. године). У Српском народном листу

* Јован Хаџић био је уредник Летописа после Матарашевићеве смрти и уредио је 6 бројева током 1830—1831. године и то од 21. до 26.

¹ Др Јован Кашић, Хаџићево »Ображавање српски речи« и Вукова »Главна свршивања«. — Научни састанак слависта у Вукове дане, Реферати и саопштења, Београд, 1985, 14/3, 43.

1847. год. Вук штампа кратак чланак под насловом *Утук III језикословни од М. Светића*, уз напомену: »Ако се Г. Светићу учини ово и за сад мало одговора, а он нека га прими само као: 'Чалабрчак док приспије ручак'«. (СГПС II 262). Тиме Карацић, у ствари, најављује Даничићев текст *Рат за српски језик и правопис* којим се ова полемика и завршава, али непријатељство остаје. Хаџић, и после Вукове смрти, у свом часопису *Огледало српско*, које излази током 1864. године, и даље војује изгубљену битку за преживеле идеје са Вуком и вуковцима, његовом азбуком и правописом.)

2. Међутим, током двадесетих и раних тридесетих година 19. века, Вук и Хаџић, мада видно на супротним позицијама у погледу става према проблемима српске азбуке и правописа, коегзистирају у коректним, готово пријатељским или бар полупријатељским односима. Заједничко им је то што обојица желе, прокламују и пишу књижевним језиком чија је основца народни говор (наравно, различите дијалекатске базе). У свом тексту *Како стојимо с азбуком и правописом?* Хаџић, у *Огледалу српском*, нпр. каже: »Премда се разлика н. п. између Давидовића и Вука у томе састојала, што је Давидовић држао се правописа старог, а Вук Меркаилове реформе, одобрене од Копитара: у погледу језика намера и тежња писати језиком говорним била је једна« (ОС, 4).

3. Заједничка им је амбиција и Матица српска односно њен *Летопис*. Један од разлога Вуковог касније анимозног става према Хаџићу (и Матици) свакако је и Вукова аспирација на уредништво овог часописа, које је добио Хаџић после смрти Ђорђа Магарашевића. »Кад је *Летопис* прешао у Матичине, односно у Хаџићеве руке, Магарашевић је и даље хтео Вуку да учини уступке, али то овоме није било доста. Вуку је за његову реформу био потребан један цео орган, овога пута *Летопис*, и, изгледа, он је, зато, у друштву са Јованом Берићем код Хаџића покушао да уређивање *Летописа* добије за себе. Хаџић, да не би увредио свога пријатеља Магарашевића, који је био творац *Летописа*, обојицу је одбио«. ² О томе сведочи и текст објављен у Хаџићевим Делима I: »Како се показало у почетку велико учестије према Матици, тако је Вук Стеф. Карацић из Беча дошао у Пешту, где је код Јована Берића, Акутара школске Депутације настојавао, и с њим заједно наваљивао на Светића, да Матица Српска њега т. је. Вука за учредника *Летописа* узме. Светић је и њему и Берићу отсудно одговорио, да то Матица чинити неће, нити се може од Магарашевића његова сопственост одузети; почем је Матица њега као учредника *Летописа* затекла; он је пре уређивати и издавати *Летопис* почео, него што је Матица постала; па нити би то лепо ни праведно било чинити« /Хаџ. Дела I, 177, уп., такође, *Стражилово*, 1887, 495/.

4. Хаџић сарађује у Вуковој *Даници* а и странице *Летописа* нису затворене вуковцима и њиховим идејама. Занимљив је податак да је Ј. Хаџић објавио у *Даници*, забавнику за годину 1827. превод *Еритије*, *Геснерови идиле*: *Мирсон и Ликас*, и од Вука наручену *Оду на смрт Ђагород-*

² Др Мираш Кићовић, *Јован Хаџић /Милош Светић/*. — Нови Сад, 1930, 40—41.

не госпође Марије Турка, рођене Демелић от Пањове и то Вуковом, реформисаном азбуком, мада не и потпуно вуковским фонолошким правописом (уп. Дан. 186—190). Хаџић и у својим раним филолошким текстовима, објављеним у *Летопису* 1829. и 1830. године, очигледно захваћен и понесен општом климом пребирања по наслеђеној, славенској графици, и сам је »реформише«, тражи или прихвата нова решења. Тако, нпр., из текста *Језик српски, обрађавање српски/x/ речи* (Лет. 1829, бр. 18, 76—92), избацује дебело и танко јер а, попут Мркаља, фонеме /љ/ и /њ/ обележава диграфима //љь// и //њь// те секвенце /ља/, /ље/, /љу/ /ња/ и сл. репрезентује мркаљевски: /!ља/, /!ље/, /!љу/, /!ња/, /!ње/ и /!њу/, и тако //ь// задржава само за ту функцију. У *Разговору између Славеносерблина и Србина*, тексту из *Летописа* 1830. год., потпуно је избацио //ы//, а тиме и секвенцу //ый// и сл. (уп. Лет. 1830, бр. 21, 95—97). Колеба се и у графематском репрезентовању фонема /ђ/ и /ћ/ (уп., нпр. чланак *Предлози српски* у истом броју *Летописа*, стр. 49—73, као и горе наведено *Обрађавање српски/x/ речи* за које узима и Мркаљева решења //дь// и /ть//, али и вуковске графеме //ђ// и /ћ//, што у каснијим текстовима искључиво и доследно има. У погледу ортографије, међутим, Хаџићев однос од почетка је јасан. Определио се за традиционални, фонолошки проседе, супротно Вуку, и током целог свог списатељског живота трага за функционалним правописом пишући »славенским писменима на основу коренитости или етимологије« (ОС, 5).

5. Вукових текстова, међутим, на страницама *Летописа* нема али има текстова у којима се помиње Вук, његов рад, на језику, азбуци, правопису и др., има народних песама и записа о њима.³ Вук је присутан у свих двадесет бројева које је уредио Магарашевић, и његово име може се наћи у свим рубрикама *Летописа*.⁴

После Магарашевићеве смрти, у јануару 1830. године, *Летопис* преузима Јован Хаџић задржавајући његову основну концепцију и »средњу линију«, те и даље, у наредним бројевима *Летописа*, срећемо помене Вуковог имена, текст понеког вуковца као и песме испеване »на народну«. Хаџић уређује овај часопис током 1830. и 1831. године и то бројеве 21—26. Последњи, 27. број из 1831. уредио је Павле Стаматовић, који ће бити незванично уредник док Матица, 20. фебруара 1832. године, за ту функцију не изабере Теодора Павловића.⁵

6. У овом раду разматраће се текстови у којима се помиње Вук, његове идеје и све што је везано за Вукову делатност и то у бројевима *Летописа* које је уредио Јован Хаџић односно у бројевима којима на насловној страни стоји: *Сербский Лѣтописъ наставлѣнъ Милошемъ Светићемъ*.

³ Миодраг Матицки, *Епске народне песме у Летопису Матице српске*. — Нови Сад, Матица српска, 1983, 5—179.

⁴ Магарашевићев *Летопис о Вуку и народној поезији*, фототипски колаж, припремио др Божидар Ковачек, Нови Сад, Матица српска 1987.

⁵ Живан Милисавић, *Историја Матице српске, I део, Време националног буђења и културног препорода, 1826—1864*. — Матица српска, 1986, 245.

7. У 21. броју, првом Хаџићем уређеном *Летопису*, у рубрици *Изводи*, поред Светићевог текста *Предлози српски*, налазимо и његов превод Копитаровог чланка *О Влашком и Албанском језику и народу (из Бечких летописа, XLVI, 24—40)*, у којем за Вука стоји: »Осим тога српски Граматик, Лексикограф, и Омеровић* (* Опет једно ново презиме! Даће Бог и добри људи и више! Како? Да, Како.) Вук (истицања моја — Јб. С.), коме ми и на следећућем кратком но досад једином прегледу и бугарске Граматике благодарити имамо, наводи једну у Будиму печатану, колико се он на памет опомиње, новију бугарску књигу: Митарства (различита места за мит на путу у онај свет) [...] Вуков (српски написан) Додатак к Петербуршкима сравнијељима Речницима свију језика [...] са особитима примерима бугарског језика [...] Све скупљено и испитано преко Вука од два у Бечу налазећа се трговца, рођена бугарина, из предела Разлога на јужној страни Хема с сравнијем нарјечија на јужној страни Дунава« (стр. 38, 39—40). Текст под звездicom, дат у загради, Хаџићев је коментар уз Копитареву квалификацију Вука, мада уз сам текст не стоји ознака *Поправитељ* чиме се, обично, означава интервенција уредника.

Одмах иза Копитаровог текста следи мали лексикографски прилог *Примери из кратког новоиздавајемога Речника (српско-немецко-латинског, и немецко-серб. латинског), безименога Сочинитеља*. Од укупно 113 речи приложених у овој збирци, 23 не налазимо у Вуковом *Рјечнику* из 1818. године: банак, бора, бојазљив, важан, важити, властољубив, главан, глуп, гордост, жалфија, жестити се, жуна (код Вука је забележено као жуња, црна и зелена, док Гриторије Лазић⁶, аутор овог прилога, уз жуна има одреднице зелена и жута), зимзелен (код Вука је зимозелен), излишан, искрен, крљ, млеч, обмана, одобрити, павит (код Вука једино павитина), петлово перје, ревност, репув (Вук има у фонолошком лик без /в/: репу/. Вук је у II издање свог речника из 1852. године унео следеће речи: банак, бора, бојазљив, главан, жалфија, жестити се, зимзелен, крљ, млеч, одобрити, павит и репуж, са /х/.

У рубрици *Производи краснословни 2) Прости* (=прозни — Јб. С.) Хаџић је објавио свој текст *Разговор између Славеносербљина и Србина* у којем јасно износи свој став према српском, народном језику изјашњавајући се за њега али сматрајући да се »Славенског [...] језика не треба клонити, штавише, из Славенског језика сваки Српски списатељ много треба да узима, но тако, као што крој и дух општег нашег језика допушта. Сл. Зашто општег, а не простог? Срб. Ја не знам, шта је прост језик (истицање — Јб. С.), само знам, да оним истим говори и прост и неппрост: нити има какав други, који би се овом противоставити могао: дакле се пре може општи језик назвати, него прост, да се од особитог, којим само гдекоји говоре, може разликовати« (стр. 94). Хаџић, даље у тексту, истиче и свој однос према туђицама, и то турцизмима: »Сл. Дакле и ми гдикоју турску реч да задржимо. Срб. Ништа друго; ако ниси рад, да за

⁶ Др Марко Малетин, *Садржај Летописа Матице српске 1825—1950*, I, Нови Сад, Матица српска, 1968, 374.

тебе самог говориш и пишеш. Јер тко ће сад из народни уста избацити ове речи: 'аманет, амбар, киша, џак, џеп, дућан, кантар, пенџер, ибришиш, и друге многе?' (стр. 95). Хаџић у овом тексту брани, међутим, стару азбуку и ортографију и, мада директно не спомиње Вука, јасно је да се следеће речи на њега односе: »Ми ћемо се с овима [писманима] служити, која већ имамо; јер не можемо ми једни азбуку имати, коју нитко нема, и која се само по глави гдекоји беспослени Азбукопротресатеља и писменопремештатеља мете« (стр. 96).

8. На овај Хаџићев чланак, који се може сматрати и његовим програмским делом, општо је реаговао извесни »туријски полиглот«⁷ Василије Црначки, чији текст уредник објављује у следећем броју *Летописа*, 39—52, вероватно зато да би показао објективност у избору прилога за часопис. *Размотреније Разговара између Славеносербина и Србина* В. Црначког и *Примечанија на Српски Јазик с приложенијем*, од истог аутора (стр. 53—56) писани су славеносрпским језиком за који се овај аутор залаже и критикује Хаџића што заговара српски, »прост« језик јер »и тога ради ако ми Српски језик и хотели би звати опшчим то он као такви всегда остаје прост будући да је по сушчеству таки, као учени језик кад би га свињар научио и говорио неби зато био свињарски но учен, следователно српски језик какав је сад није само прост него и грђе нежели прост« (стр. 44—45).

9. У 23. броју *Летописа* изашао је 3, последњи наставак Копитаровог чланка *О влашком и албанеском језику и народу* (стр. 1—24). Други наставак штампан је у претходном, 22. броју. И овде, аутор не пропушта да спомене и истакне Вука и његов рад: »На концу додаје Г. К. (Господин Копитар — Љ. С.) сравненија ради примере наведени језика у преводу Евангелија о блудном сину (Лук. XV, 11—32) овим редом. 1) *Српски* по Г. В. Ст. Караџићу 2) *бугарски*, по истом. [...] Закључујући јавља Г. К. да је [...] јонско библијско друштво не само целу албанеску библију зготовило, него да је већ нови завјет и издало. С овим ће се гладне године ове струке и радосно изобилије преобратити. Наравно, вели внутрењи дух народа и њиова езика само ће нам њиове многе народне песме открити, желећи им скоро једног Собиратеља, као што је Вук за Српске« (стр. 22, 24). После овог Копитаровог текста Хаџић штампа свој *Додатак*: »Мислим, да ће бити на свом месту да додам овде нешто албанески речи, које сам од житеља Охрида назначио. И с тим је ближе кући. [...] Ово нека је засад доста, докле јошт глад у овој струки царствује. Од мала мало« (25—27), укључујући се тако и сам у лексикографски посао.

10. Друге године уредниковања *Летописом*, у броју 24. Хаџић, дајући и коментаришући *Преглед словенски црквени књига, које су од конца петнајстог до почетка седамнајстог века у Венецији, Србији, Влашкој и Ердељу печатане; од П. И. Шафарика у Н. Саду* (стр. 34—39), каже: »Што су печатани споменици јужнославенски из таме вековечног заборавља од год. 1820. и после на белу светлост изведени, прва је заслуга по-

⁷ Види: Милисавец, нав. дел. 235.

којног Г. Добровског. При овом прегледу све је оно мало прилежно употребљено, што су год други учени посредствени или непосредственим његовим поводом учинили, као сам Добровски [...] В. Ст. Караџић Даница 1826. ст. 1—40. Магарашевић и А. Драгосављевић Летопис, 1827—29. и пр.» (стр. 38—39).

У рубрици *Смесице* д) из Рватске, Хаџић доноси вест да је »у Печатњи Кр. Всеучилишча у Будиму изишла у Августу 1830. л. једна мала Дисертација о Рватско-Славенском правописанију под именом: *Kratka osnovna Horvatsko-Slavenskoga Pravopisanja, poleg mudroljubneih narodneih i prigospodarneih temelov i zrokov od L. o G* (по свој прилици Љутовита Гаја у Пешти Права Слићатеља)» (стр. 135—136) коју је приредио Стаматовић уз врло позитиван коментар: »Оно с много страна заслужује великог вниманија: за Рвате је особито от велике важности. Ми засад само ово можемо рећи, да ни једно нарјечије Славенско, које се с туђом (Латинском) Азбуком послужује, не можемо ми с таковом лакостију и беструдностију читати, као по овој Дисертацији Рватско[j]. — Цели труд овај младог Писменика овог желити је, да пристојно от они, за које је пизан, примљен буде» (стр. 135—136).

11. *Летопис* бр. 25. у рубрици II *Производи краснословни* 1. *Стиховорни* доноси народну епску песму *Милета Огрозовић*, док у 2) *Простим (купно забавним)* налазимо наставак превода Атанасија Николића *Цариград* где, на крају, преводилац као додатак — *Примечанија* износи своје мишљење о српском правопису и азбуци, хвалећи Вука: »Немој⁸ се дивити, и немој ме осуђивати читатељу драги! што ја пишем који, пију бију и прч. [...] Нужда ме је на то натерала; јер кад сам са кириловом азбуком писајући велика препјатствија искусио, морао сам тражити средства, како би се помоћи могао. Ја сам Г. Вука Стефановића Ортографију, као нашем језику својствену и правилну увидио, и њу примио. Само, кад ми се још излишност писмена ј указала, видећи да то писмо, и као греческо иота (које се у греческом језику тако изговара) употребљавана, са свим совершенно изменути може. И кад сам таковом ортографијом писати почео, отвори ми се пољана написати што оћу, које са кириловом азбуком, просто српски као што говоримо, или не могу, или с великим крпежом и усилијем. [...] Наш народ по већој части виче на Г. Вука Стефановића ј, и неће да га прими, може бити зато, што у кириловој Азбуки налази се таково, које се и у Црковним књигама као и употребљава, а то је писмо и. Н. п. Иоан, Иаков, Иустин [...] Писмо мора свој опредјелени, једноструки тон имати, и тако се употребљавати, нити може раширеним свемогућством обдарено бити, да га можеш узети како оћеш, у почетку рјечи другојачије, а у среди другојачије, као што ти ево ове рјечи из црковни узете књига показују [...] Нама су они знаци тонова (она писмена) нужни, који или сами собом, или посредствено тон дати могу, а који то нису у стању, ти су излишни и непотребни. Али дебело јер њ, које се

⁸ Грађије овог текста углавном је мркаљевска осим у обележавању фонема /ђ/ и /ћ/ за које примењује Вукова решења.

при концу рјечи као крља прилепи [...] може сасвим изостати, и као непотребно и излишно искључити се. [...] Славенске азбуке кирилове писмена ђ и њ, да су у нашем језику непотребна, то мислим да ће сваки признати. Писајући ја ово мњеније молим читатеља, да ме не би осуђивао, мислећи, да ја сотим неку револуцију у славенској азбуци учинити намјеравам. То ја не мислим, нека богослови са свештенством при старој славенској азбуци заостану, али ми у нашем српском, у коме са старом ортографијом писајући, не можемо на крај изићи, ми нову која нашем језику као ево ова што је, сходну да узмемо, пак ће нас страни, који наш језик научити желе, и лакше разумети, и наш језик лакше научити«. Уз овај текст, под звездом стоји ироничан Хаџићев или Стаматовићев коментар: »Строгост велика, ал' мала тачност Судије!! Попр.« (стр. 129—135).

12. У последњем, 26 броју *Летописа* који је уредио, Хаџић доноси први део велике расправе Адама Драгосављевића, Вуковог пријатеља, под насловом *Писменост српска* (стр. 53—60). Друга два дела објавиће тек Теодор Павловић у 30. и 31. броју, што значи да је Стаматовић, пошто је наследио Хаџића, прекинуо са објављивањем наставака.

Овај текст посебно је значајан и због саме азбуке и правописа којим је написан. То је потпуно вуковски чланак и формално и суштински: заступа и примењује фонолошки засновану графију и ортографију: »За основање праве темељне писмености треба нам свима један једини постојајући правопис већ завести, и по њему се сви држати једнако, да се, како сад, тако и после иљаду година без забуне и погађања писма књиге исправно читати могу. За то су одвећ нужне опоменути ове Главне основаности.

1. Број писмена. Ако писмена ништа друго нису, него само видни знаци чувени у свакој речи једнога језика гласића: то треба том језику само толико писмена, колико он у речма својима има гласића (истицање — Љ. С.). [...] свако писме треба да има само свој један једи[ни]ти глас (свуда без измене) како у једној, тако и у свакој другој речи« (стр. 53—54). Међутим, мада вуковац, А. Драгосављевић залаже се за графему /i/ место /и/: »Није то доста, што Г. Вук писме 'И' пише, [...] може се писме i пређе него и у српским задржати књигама и из ови узрока — [...] 5. Што је i лакше читати него и, јербо није ни на једно друго писме тако налико као што је и на н; због шта се не само деца, но и одрасли људи у читању збуњују, немогући свагда право и од н разазнавати, него често једно место другог изговарају; 6. Што би i било деци у почетку већ познато, кад би туђег језика учили писмена познавати; [...] 10. Што је писме i у свију у Европи народа, зашто не би и у нас, могло бити и остати. [...] с том истом правом можемо и ми задржати и (као боље, јасније, и право наше старо писме,) место И (то јест једноструко i место двострукога Њ—и)« (стр. 56, 58, 60).

И последњи помен Вука, у овом броју, налазимо у рубрици *Производи краснословни* 2) *Прости*, под насловом *Свечасовина* од аутора Георгија Димитријевића⁹ (стр. 145—151): »Господин Вук Караџић пише на стра-

⁹ Види: Кићовић, нав. дел. 68.

ни Граматике (издане 1818) 39-тој, да имена која се свршују на *га* и *ка* у дателном и сказателном јединственог броја, премешују *г* на *з*, *к* на *ц*; као н. п. књига, књизи, рука, руци, и т. д. Ако се не варах Србљи и задрже који пут корено писмо, и кажу: књиги, руки и т. д. [...] Исти Г. Вук на страни поменуе граматике 40-ој вели, да сва мушка крштена имена имају звателни јединствени као именителни: — Зар и Газа, Ђока, Петар, Павао и т. д. [...] Мени се чини да су *Господину Вуку* с неправдом пребацили дикоји, што је из српског Алфабета *ѿ* и *ѡ*, писмена избацијо. Ова писмена не богате но отештавају Алфавет» (стр. 147, 148).

Георгије Димитријевић, као и остали сарадници у Хаџићевом *Летопису* који се јављају чланцима, пре свега о језику, пишу најразличитијим алфаветом, почев од традиционалног »кириловог«, затим »мркаљевог«, мање или више модификованог, па чак и вуковском реформисаном азбуком, што указује на отвореност и толеранцију која се неговала од стране уредника овог часописа.

Као што констатује М. Кићовић¹⁰ у вези са односима Вука и Хаџића у годинама Хаџићевог уредничковања *Летописом* (у исто време био је и председник Матице српске) »Хаџићу се нема шта много замерити. Лично, он је према њему (Вуку — Јљ. С.) исправан, док је Вук са своје стране често претеривао. Вук је, по свој прилици, за себе *Летопис* тражио, и ми Хаџића разумемо што га је одбио [...] чак и после свих напада од Вука и његових људи, он је за њега имао лепих речи и гостопримство у *Летопису*. Хаџић је био од Вука широкогруднији. А што је у књижевности напустио Вука и његов фонетски правопис, то је једно начелно питање у коме се он, за своје време, може разумети бар онолико колико и Вук«. Тек после *Сигниџа језикословних* и Вуковог *Одговора* почиње право непријатељство између ове двојице иначе снажних личности нашег 19. века.

¹⁰ Види: Малетин, нав. дел. 362—363.